

ФОРМАТ І ЗМІСТ СМИСЛОВОЇ АРХІТЕКТОНІКИ СВІДОМОСТІ ТА «КАРТИНИ СВІТУ» ЯК ЇЇ ВАРІАТИВНО-ПРЕДМЕТНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Калищук Світлана Миколаївна¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1749-7856>
Researcher ID: F-4321-2019

UDC: 159.9.019

АНОТАЦІЯ

В статті висвітлено два дослідницькі плани (формат репрезентації та багатовимірний зміст) смислової архітекtonіки свідомості особистості та «картини світу» як її варіативно-предметної концептуалізації. Запропоновані дефініції системним психічним конструктам: «смислова архітекtonіка свідомості особистості» та «картина світу», спираючись на методологічний аналіз образу (уявлення) світу як базової умови психічного життя та основи психічної діяльності. Розкрито процесуально-динамічний підхід до аналізу генези смислової архітекtonіки свідомості. Представлено модель репрезентативної матриці смислової архітекtonіки свідомості особистості. Визначено та обґрунтовано основні ознаки репрезентативної матриці як опису структурних елементів систем відображення та акумулювання досвіду. Розкрито специфіку макету подвійної (образної та вербальної) репрезентації. Віднесено смислову архітекtonіку свідомості до багаторівневої, мультиформатної та конекціоничної моделей. Описано репрезентативну дію «картини світу» як знаходження смислів та визначено її елементи й операції. Обґрунтовано гіпотетичне компонування смислової архітекtonіки свідомості. Головними елементами її складу визначено багатомірний мнемічний контекст та локальні смислові поля. Запропонована схема репрезентативної дії смислової архітекtonіки свідомості особистості, що відображає логіку і спіральну динаміку її функціонування. Визначено, що засадами змістової репрезентації «картини світу» можуть виступати чотири різні ракурси її дослідження: як понятійної системи, як системи перетворення об'єктивного світу в дійсність особистості, як сукупності стратегій взаємодії особистості з оточуючим середовищем та як типологічної системи часткових «картин світу».

Ключові слова: смислова архітекtonіка свідомості, «картина світу», репрезентативна матриця, мнемічні контексти, смислове поле, смисл.

Постановка проблеми. Образ світу є дійсністю особистості в силу властивої передуючої дії щодо актів сприйняття оточуючої реальності. Людина вибудовує свої дії не у зв'язку з реальністю, а у зв'язку зі своїм проживанням реальності й у зв'язку зі своїми уявленнями реальності. О.Ю. Артем'єва зауважувала: «Інтегральне утворення «образ світу» не створюється із нічого у кожному окремому психічному акті, а носить в собі сліди всієї попередньої історії психічного життя суб'єкта» (Артем'єва, 1999: 17). Попередня історія психічного життя зумовлює суб'єктивний досвід «вичерпування» із реального світу того, що має силу «звертання до себе» і значення для людини. Такий суб'є-

єктивний досвід, як справедливо наголошувала дослідниця, є структурованими слідами попередніх пізнавальних та практичних діяльностей (Артем'єва, 1999) і, в свою чергу, виступає регуляцією репрезентації уявлення світу. Тому образ світу не зводиться до системи відображених образів і має якість цілісного утворення. Образ світу презентує раніше встановлені смисли й їх зв'язки, які у своїй системності складають смислову архітекtonіку особистості та зумовлюють побудову суб'єктивної дійсності.

Дослідницьке питання генезу смислової архітекtonіки свідомості особистості, зосереджує нас на обґрунтуванні двох ключових дефініцій:

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Svitlana Kalishchuk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

смысловая архітектоніка свідомості є багатомірною системою смислової конструкції психічного, що детермінується процесом розуміння свідомістю власного «тексту», акумулює і «укладає» у парафернальні смислові поля «сліди» як виміри зафіксованих взаємодій і відношень до об'єктів (явищ, ситуацій);

системою варіативно-предметних випадків концептуалізації смислової архітектоніки свідомості є «картина світу» як семантичний шар образу світу та як активовано-інтенційна динамічна смислова мережа з мультиформатною структурою множини індивідуально «налаштованих» образів світу і себе в ньому та ієрархічних смислових зв'язків (відношень) між всіма специфічними елементами, що складають часткові її образи і мережу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свідомість як індивідуальна система створення дійсності дозволяє людині самовизначатися в реальному світі, моделюючи реальність та активно впливаючи на неї. Однак, важливими є питання: «Як здійснюється моделювання реальності? Що детермінує якість персональної дійсності та її базові «налаштування»? В чому полягає генетичне коріння, зумовлююче організацію смислової конструкції психічного життя особистості?» Відповіді на ці питання лежать в царині досліджень образу світу і смислової системи людини і розкриваються в ланцюжку важливих методологічних, теоретичних і контекстуально-практичних досліджень. Зокрема, можна диференціювати два класи конструктів, за допомогою яких відкривається можливість дослідити витoki, генезу й знайти відповіді на питання звідки береться багатомірність дійсності людини. Перший клас – функціональний. Він містить конструкти, за допомогою яких автори розкривають вагомні аспекти походження існуючої зумовленості «перцептивно-моторного» ракурсу сприймати реальний світ та формувати на цій засаді своє ставлення й «співвіднесення зі світом». Це конструкти: «стиль життя» та «психологічна правда» (Adler, 1932); «тип установки щодо інших» (Fidler 1968); засади «правди», «витримки» і «прийняття» у світі «Я» (Лэнгле, 2006); «фільтри», детермінуючі розбіжності між репрезентацією про світ і самим світом (Пьюселік & МакБи, 2018) тощо. Другий клас конструктів – номотетичний складається з конструктів, що розк-

ривають онтологічне тло та визначають багатомірність дійсності людини, а саме: «Eigenwelt» як базис бачення реального світу (May, 1969); «Я є Світ» (Максименко, 2006); «інтенційність» як перехід можливості в дію і дійсність (Бюджеталь, 2001); «переживання як дія» (Василюк, 1984); «моги-бути-тут» (Лэнгле, 2006) тощо. Фактично, науковці розглядають питання засобів та механізмів створення людиною суб'єктивної моделі реальності як своєї дійсності та досліджують загальне її тло, яке має властивість імпліцитно схованого, але інтенційно заданого прояву.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Єдині та інваріантні для всіх людей принципи будови та функціонування психічного співіснують з реальною наявністю багатоваріативності розрізнення навколишнього світу. Людина накопичує почуттєвий досвід сприйняття світу, формує уявлення та здійснює смислову його оцінку, а значить, вибудовує себе в ньому. Науковий аналіз генезу смислової архітектоніки свідомості оформлюється нами як процесуально-динамічне дослідження, що дозволяє вивчати динаміку, шляхи та закономірності реорганізації смислових утворень як смислових проєкцій реального світу та особистісного унікального «налаштування» на світ і на своє життя.

Гіпотетично, головний вектор такого «налаштування» полягає у переживанні реального світу й побудові індивідуального уявлення світу через ланцюг генезної зумовленості, а саме: інтенція → потреба → неусвідомлені переживання → переживання-дія як смислопородження → смисл → опрідметнені значення → світ, що, в цілісності безперервного кола, детермінує процес макрогенезу і конструювання смислової архітектоніки свідомості особистості.

Мета статті – висвітлити два дослідницькі плани (формат репрезентації та зміст) смислової архітектоніки свідомості особистості та «картини світу» як її варіативно-предметної концептуалізації.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Процедура теоретико-методологічного дослідження забезпечує досягнення змістового і структурно-організаційного результатів аналізу дослідження смислової архітектоніки свідомості особистості та складається із:

Генетико–моделюючого методу як єдності «самопроекування» особистості й системи умов її функціонування та розвитку (Максименко, 2006: 23).

Структурно-інтегративного методу, що забезпечує аналіз інтегративних процесів еволюційного руху особистості (Холодная, 2002).

Методу моделювання для визначення засад побудови схеми репрезентативної дії смислової архітекτονіки свідомості як хмарного перекриття множини рухомих шарів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формат смислової архітектоніки свідомості особистості як системного психічного утворення, на наш погляд, відповідає атрибутам репрезентативної матриці (Le Ny, 1998). В репрезентативній матриці описується формат відображення, а саме структурні елементи систем відображення й акумулювання досвіду. Здійснюється означені системи відображення за рахунок операцій побудови чуттєвих образів (сприйняття та перед-сенси) на «поверхневому шарі» образу світу, «світу переживань». Результат таких операцій залежить від настроювання глибинних ядерних утворень образу світу особистості (внутрішня визначеність, значення, інтенція, самоочевидність щодо світу і себе), які В.В. Петухов називав «переживанням світу» (Петухов, 1984). О.Ю. Артем'єва зазначала: «Яблуко солодке для дитини, що його зірвала, жовто-красне – для художника-колориста, спіле для садового, слабо-кисле для винороба» (Артемьева, 1999: 7).

Моделлю репрезентації смислової архітектоніки свідомості як багатокомпонентного утворення є, поперше, макет подвійної репрезентації - образної та вербальної (Clark & Pavio, 1987). Обидві системи репрезентації мають подібні системи оцінок, що призводить до однакового розуміння та оцінювання уявних і реальних стимулів, ситуацій, подій (Shepard, 1980). По-друге, крім особливостей сенсорно-перцептивного пізнавального контуру та контуру уявлень, репрезентація смислової архітектоніки свідомості зумовлюється мисленнєвим і афективним пізнавальними контурами й рефлексією (Агафонов, 2003). Це положення відноситься її до багаторівневої моделі. Закономірності переходу з рівня на рівень детермінуються породженням смислу як «першоелементу та одиниці змісту психічного» на кож-

ному з пізнавальних рівнів (контурів) (Агафонов, 2003: 93). По-третє, репрезентація смислової архітектоніки свідомості розглядається нами як мультиформатна модель в силу наявності глибинного ядерного шару, який несе в собі «гетерархію систем відліку», індивідуально-значеннєвий простір, з яким співвідносяться образи на всіх пізнавальних контурах свідомості (Велічковський, 1982). Саме ядерний шар образу світу, наповнений системою значень та інтенційними складовими зумовлює ієрархічну будову смислової архітектоніки свідомості й «картини світу».

По-четверте, смислова архітектоніка свідомості відноситься до конекціоничної моделі репрезентації (Ребеко, 1998: 39-40). Згідно цій моделі конструювання смислової архітектоніки забезпечується взаємодією різних елементів (перед-сенси, сенси, значення, переживання-споглядання, переживання-дії, неусвідомлені конотації невербальних переживань, денотативні предметні ознаки), які функціонують паралельно, пов'язані й впливають один на одного. Кожен з елементів має стан активації, який може мати якість неперервного або дискретного. Смислова архітектоніка свідомості як система прагне до стабілізації й рівноваги, тому активація циркулює до знаходження рівноважного розподілу активації – до досягнення стабільного патерну. Операційно, механізм знаходження рівноваги системи В.Ф. Петренко пояснює розгортанням і новою пертурбацією семантичної структури в процесі емоційного переживання: «Емоційні стани людини змінюють кривизну семантичного простору і тим самим встановлюють нові асоціативні зв'язки» (Петренко, 2010:76).

Репрезентативна матриця на шарі «картини світу» є місцем переформатування, не відкриття, а знаходження смислів (наприклад: солодке, жовто-красне, спіле, слабо-кисле яблуко). Елементами виступають сенси. Операція репрезентативної системи – це встановлення нових співвідношень у взаємодій із ситуаціями і явищами (в ситуаціях неможливості-надможливості, викликів життя, переживання вдачі, невдачі, інтересу, подиву тощо) як встановлення відношень, які підвладні слідам (акцентам) попередніх діяльностей. Вважаємо, що в «картині світу» відкривається «дійсність» особистості. Дійсність як суб'єктивний полюс реальності. Незалежно від ступеню

«реалістичності» сприйняття й розуміння об'єктивного світу, в дійсності особистості поєднуються суб'єкт і об'єкт. Тому допускаємо, що репрезентаційна дія «картини світу» здійснюється через дію «співвіднесення себе зі світом» як об'єктивним полюсом реальності. «Співвіднесення зі світом» забезпечує складання феноменологічного змісту, зайняття позиції, вираз щодо світу. Крім того, конфронтація з іншими власними дійсностями приводить до встановлення нових асоціативних зв'язків на смислового тлі «картини світу».

Зміст смислової архітекτονіки свідомості детермінується закономірностями її формату в якості репрезентативної матриці. З боку динаміки це означає, що смислова архітектоніка свідомості являє собою конструкцію, яка тотожно «дійсній структурі особистості ... завжди гнучка, багатомірна, змінна та розвивальна» (Максименко, 2006: 12). З боку конструювання власного складу, смислова архітектоніка характеризується «рекурренцією», себто розвитком власних значень як «тексту» за рахунок індукування варіативного інтерпретування відкритих раніше смислів (Мамардашвили & Пятигорский, 1997). Тому зміст смислової архітектоніки та кожен акт психічного моделювання людиною реального світу зумовлюється розумінням свідомістю власного «тексту». Процес розуміння виступає актом конструювання смислів окремої події через відношення до неї. Інтерпретація та породження смислу зумовлені дією розуміння себе щодо світу, щодо інших людей чи власного «Я». Текст як структурований смисловий зміст, що має певну тривалість та базується на відповідних станах, відрізняється стабільно-динамічним характером і потенційною властивістю до змін. А.Ю. Агафонов наголошує, що «збереження існування «тексту» свідомості можливо тільки в процесі його змінення» (Агафонов, 2003: 114). Це означає, що зміст смислової архітектоніки свідомості як «множинного тексту» кожен окремий акт розуміння доповнюється або змінюється. «Царина смислу являє собою відкриту множину, оскільки динаміка змін, що відбуваються в психічній сфері, є нічим іншим, як переструктуруванням смислового простору, що вимагає утворення нових зон смислу, а, значить, і змін в складі колишніх зон» (Агафонов, 2000: 81). Смысл являє собою контину-

ум станів та створює смислове поле, яке організується зв'язками відповідного контексту. Крім того, смысл виступає відбиттям життєвих відносин, а переживання (значущі стани та емоції) виступають динамічним його компонентом в силу того, що свідомість проявляє суттєву структуру переживань (Агафонов, 2003; Петренко, 2010). Тому підтвердження істинності побудованої дійсності забезпечується винятково пізнанням змісту власного переживання щодо об'єктивної реальності. Саме таке переживання вибудовує певний зміст і «колір» психічної проєкції реальності та виступає головним фактором, що визначає відкриття нових смислів і реорганізації старих.

Означені положення виступають обґрунтуванням гіпотетичного конструювання смислової архітектоніки свідомості. Головними елементами такого складу, на наш погляд, є багатомірний мнемічний контекст та локальні смислові поля. Смисловий мнемічний контекст – це несвідоме семантичне «сховище» образних та вербально-логічних репрезентацій, яке організується різними формами. Таким формами можуть бути осередки сублімованого досвіду (С. Гроф), мнемічні сліди смислів (П. Ліндсей, Д. Норман), «схеми як організований комплекс знань про події» (Д. Норман), «сценарії як послідовність подій» (Д. Норман) (Цит. за Агафоновим, 2003: 158-159). Підтвердженням смислової організації мнемічних слідів є психофізіологічні дослідження Є.В. Безносика, О.М. Журавльова та І.В. Смирнова. Автори зазначають, що багатомірні зв'язки пам'яті є безперервним процесом флуктацій семантичної інформації, яка може бути представлена у вигляді нейрохімічного коду або невтихаючих реверберацій збудження. Ключовим вважаємо висновок дослідників про існування у мнемічних слідах інформації у вигляді психосемантичного еквіваленту. Множина психосемантичних еквівалентів, як наголошують автори, накопичується, створює сукупність та складає сутність «картини світу» особистості (Смирнов & Безносик & Журавлев, 1995: 72).

Смислові поля як інший елемент смислової архітектоніки, можна розглядати як сукупність смислів. Складаються смислові поля в результаті індукції, загальної інтерпретації та перетворення відкритих раніше смислів відповідного контексту. Результатом їх акуму-

ляції є «множинний текст» свідомості. В.В. Налімов зазначав: «Свідомість людини виступає перед нами як текст. Всякий текст – це носій смислів. Наш текст особливий – дивно гнучкий, рухливий, динамічний, здатний до зміни. Текст еволюціонує. Весь час створюється заново. Взаємодіючи зі світом, свідомість керує своєю текстовою природою» (Налімов, 1989: 61). Сприймання людиною зовнішнього світу, який безперервно еволюціонує являє собою процес творення «множинних текстів», що містять дискретну (семіотичну) та континуальну (семантичну) складову. Приймаючи за аксіому наявність всіх можливих, але спресованих і нерозпакованих у світі смислів, В.В. Налімов, пропонує розглядати процес розпакування смислів світу як появу тексту на лінійному континуумі Кантора – на числовій осі « μ ». У відповідності до цього, семантика кожного конкретного тексту задається функцією розподілу (щільністю вірогідності), яка «виявляється тим вікном, через яке нам дана можливість вдивлятися в семантичний світ» (Налімов: 1089: 63). Локально сформовані тексти щодо різних ракурсів «співвіднесення себе зі світом» у смисловій архітектоніці свідомості описуються через

дію розуміння ключових констатацій «Я є» та «Можу-Бути-Тут». Гіпотетична модель смислової архітектоніки свідомості особистості, яка відображає логіку і спиральну динаміку її функціонування наочно зображена на рис. 1.

Принципом побудови моделі є хмарне перекриття множини рухомих шарів, кожен з яких має свою специфічну мету, але загальний рух детермінується дією розуміння. Перекриття шарів зумовлюється схожістю й визнаванням контекстів, понять, образів, переживань.

Засадами змістової репрезентації «картини світу» як системи варіативно предметної об'єктивації смислової архітектоніки свідомості, в силу її багаторівневої будови, можуть виступати чотири різні ракурси її дослідження. Перший ракурс окреслюється визначенням «картини світу» в якості понятійної системи (концептуальної схеми). З такого підходу «картина світу» виступає «устроєм фільтрування досвіду», а саме: сприйняття, трансформації та оцінки впливу (Холодная, 2002: 87). Розгляд «картини світу» як понятійної системи дозволяє досліджувати її у множинних

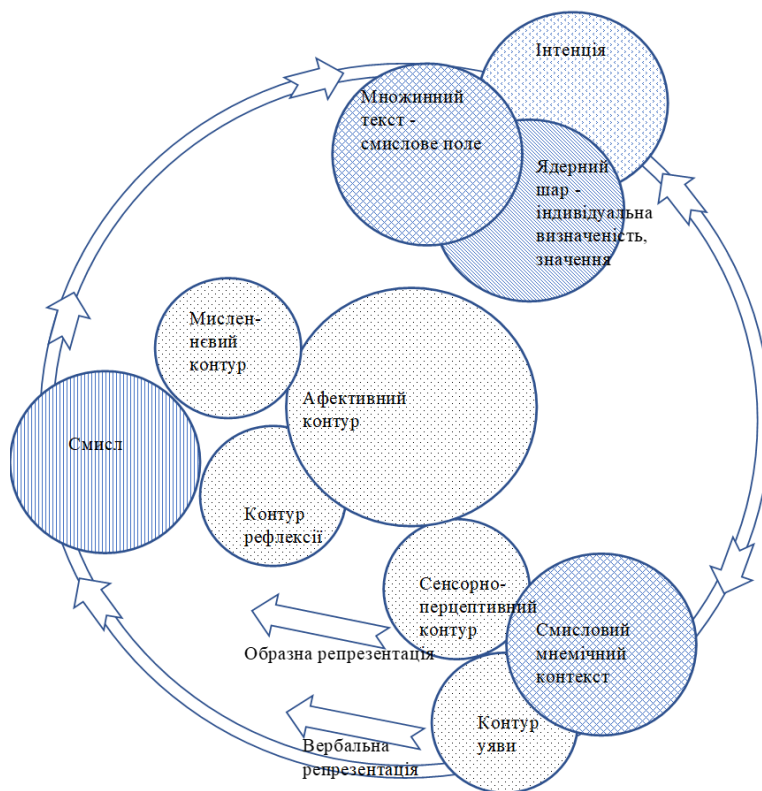

Рис. 1. Модель репрезентативної дії смислової архітектоніки свідомості

вимірах:

- побудови семіотичного (система значень) та семантичного (сислового поля) просторів як дискретної та континуальної складових онтологічного тексту, яким виступає світ, і множини текстів, що формують індивідуальні уявлення про світ (Налимов, 1989);
- вивчення засобів ментальної репрезентації дійсності, засобів кодування інформації та синхронізації процесів зовнішнього і внутрішнього світів у часі (Холодная, 2002; Пьюселик & МакБи, 2018);
- визначення детермінованості функціонального генезису образу світу як інтегрованої системи значень структурою професійної діяльності суб'єкта (Артемьева, 1999);
- як дискурсивне самопроекування особистості, за яким дискурс є інструментом оволодіння культурою, а також інструментом «розширення границь самої себе та побудови власного сислового простору» (Чепелева & Рудницкая, 2019: 365).

У багатопланових розвідках авторитетними дослідниками «картини світу» як понятійної системи, можна виділити центральну концептуальну засаду – «картина світу» як понятійна система зумовлена семантичною тріадою: текст, мова, смисл. Як семантико-сислова взаємодія мовних знаків, текст створює певну композиційну монолітність, виконує поєднувану функцію в тріаді та розкриває:

- ⇒ розуміння як процес мовного конструювання тексту і відкриття сислових елементів на пізнавальних контурах: сенсорно-перцептивному, уяви, мисленневому, афективному та рефлексивному (Агафонов, 2003);
- ⇒ смислотворення як поєднання сислових елементів;
- ⇒ поліваріативне осмислення значення, в силу континуальності смислу та умови осмислення конвенціональності як невід'ємної властивості значень;
- ⇒ семантичні універсалиї як форму «упакування» досвіду взаємодії зі світом (Артемьева, 1999).

Тому семантична тріада (текст, мова, смисл) означає операційний механізм складання «образу сві-

ту» як ключового і центрального уявлення. А також зумовлює конструювання парціальних моделей, а саме: моделі світу і його умов, моделі життєвої історії, моделі життєвого шляху, моделі власної екзистенції та відношень з іншими, моделі майбутнього, на яке можуть бути спрямовані дії.

Другий ракурс дослідження змісту «картини світу» як системи перетворення об'єктивного світу в дійсність особистості, доцільно окреслити, спираючись на діяльнісну парадигму в силу того, що «картина світу» завжди є акумуляцією культурно-історичного досвіду. А крім того, «картина світу» є компонентом дій суб'єкта, орієнтуючи його в конкретній ситуації, спрямовуючи на досягнення бажаного цільового стану. В.П. Серкін наголошував: «Функціональний генез образу світу як інтегральної системи значень детермінований професійною й іншими діяльностями суб'єкта» (Серкин, 2005: 107). Нам вважається змістовним виділення В.П. Серкіним чотирьох аспектів опису суб'єкта діяльності, які можна в якості аналітичної сітки накласти на дослідження генези та динаміки «картини світу». До таких характеристик автором віднесено: праксис (характеристика практичної активності суб'єкта); гнозис (характеристика пізнавальної активності); досвід, знання, культура; тілесність і психодинаміка (Серкин, 2005: 104). Визначені аспекти дозволяють охопити та проаналізувати смислотвірні зони активності, ресурсу, інтенцій, а також зони відчуженості у загальному життєвому просторі особистості. Наприклад, праксис, гнозис, досвід і телесність можна прийняти в якості загальних засад порівняння різних ієрархічних рівнів дослідження генези сислової архітекtonіки свідомості, зокрема визначити в крос-контурній динаміці роль імпринтингів, симптомів та трансперсонального досвіду.

Крім того, означений ракурс відкриває можливість досліджувати функціональний генез «картини світу» професіонала, диференціюючи «професійну картину світу» як один з її різновидів. «Професійна картина світу» досліджувалась О.Ю. Артем'євою (Артемьева, 1999). Обґрунтовуючи зумовленість відношення до об'єктів, ситуацій та явищ світу структурою професійної діяльності, автор зазначала: «Світ професії, будучи груповим інваріантом суб'єктивного ставлення

професіоналів до об'єктів, тісно пов'язаний із семантичними характеристиками. Адже суб'єктивна модель світу професіонала формується у взаємодії зі специфічним об'єктом праці, залежить від способу участі в розподіленій праці, від типу трудового спілкування, від спрямованості навчального впливу при навчанні, тобто проходить той же шлях формування і відчуває вплив тих же формуючих факторів, що і система суб'єктивних смислів» (Артемьева, 1999: 242).

Проведені чисельні психосемантичні дослідження дозволили визначити поняття «світ професії» як систему «акцентів» прийняття об'єктів, явищ і ситуацій, що відрізняються в залежності від спеціальності досліджуваних (Артемьева, 1999: 271). Автором доведено, що типологія оцінки людиною об'єктів світу, як складової світу професій пов'язана з типологіями їх схильностей і ставлень до предметів професійної діяльності. Виявлено, що типологія схильностей і ставлень зумовлюється питомістю ваги інтересу до тієї чи іншої області докладання зусиль і емоційними проявами ставлень до об'єктів оточуючого середовища.

Третій ракурс дослідження змісту «картини світу» особистості відкриває характеристики стратегій взаємодії особистості з оточуючим середовищем, які через описану переважну дію розкривають зміст смислових зв'язків між елементами образу світу. Стратегії взаємодії особистості з оточуючим середовищем розкриває О.В. Лібін через опис змісту конструкту «єдина концепція життя». Автором виділені чотири дихотомії, які описують персональні життєві стратегії взаємодії особистості зі світом:

«інтенсивність – помірність», які проявляють енергетичний потенціал особистості і ступінь активності в освоєнні і перетворенні середовища;

«стійкість – мінливість» - визначають багатство репертуару поведінкових стратегій особистості;

«широта – вузькість діапазону взаємодії» маніфестують ступінь прояву поведінки;

«включеність (активність) – дистантність (уникнення, відхід, споглядальність)» як міра автономності функціонування суб'єкта (Либін, 1998).

Означені автором парні конструкти дають можливість конкретизувати і змістовно наповнити поняття екзистенційної дійсності людини. На наш погляд,

«картина світу» саме як екзистенційна дійсність охоплює зону взаємодії з оточуючим середовищем і містить визначальні елементи: реальність буття, цінність, індивідуальне співвіднесення зі світом і заклик до дії. Пошук шляхів трансформації напруги цієї зони: між «бути» і «не-бути» чи бути можливим; між «хотіти жити» і «втратою життя»; між «автентичністю» й «чужим»; між «бути» і «стати», веде нас до наповнення «картини світу» смислами через опрацювання конструктів взаємодії особистості зі світом, в цілому, і світом людей, зокрема.

Четвертий ракурс дослідження змісту «картини світу» особистості відноситься до типологічного в силу виділення в кожному диференційованому класі характерних ключових ознак, що структурують сукупність уявлень людини, які засновані на її світовідчутті, світосприйманні й світогляді. Типологічний підхід відкриває можливість дослідження «позаситуативного» за О.О. Леонтьєвим образу світу, який являє собою схему світостворення (Леонтьев А.А., 1993: 18). Ж.П. Соколовська, відмічає наявність як загальної «картини світу», так і часткових «картин світу». Часткові «картини світу» автор визначає в якості системних утворень, що складаються з конкретних категоріальних структур пізнання світу (Соколовская, 1993). В силу цього типологічний ракурс характеризує «картину світу» як потенційну можливість систематизації за певним правилом накопичених знань, а, крім того, позначення зон незнання за умови відсутності певної часткової картини світу. Прикладами часткових «картин світу» є духовно-культурна, наукові картини світу певних галузей знання, релігійна, художня, національна, мовна, естетична, гендерна, професійна, картина світу в слові письменника, картина світу в баченні режисера тощо. Індивідуальні «картини світу» теж мають свої часткові форми, а саме: «картини світу» людей різних етносів та соціальних груп, дитяча «картина світу», «картина світу» батьків, картина світу професій тощо.

Провідною для складання системи орієнтації у житті виступає «картина світу професій». О.М. Лозова у науковому співробітництві з А.Ю. Юрєвич, пропонує дефініцію «картини світу професій» як «багаторівневої ієрархізованої системи, диференційованої множини індивідуальних уявлень, що у формі окремих образів

професій та зв'язків між ними відображає наявний у суспільстві розподіл праці, акумулює історично-культурний досвід та є співвідною з актуальним рівнем розвитку конкретного суспільства та особистості» (Лозова & Юревич, 2014: 107). До головних характеристик «картини світу професій» дослідники відносять складність, позаситуативність та динамічність. Крім того, автори зазначають, що рівень сформованості індивідуальних образів, уявлень індивіда про професійну діяльність, яка міститься у «картині світу професії», виступає ключовим чинником вибору професії. До елементів структури «картини світу професії» абітурієнтів О.М. Лозова і А.Ю. Юревич відносять яскравість і повноту образів професії, кількісні та якісні їх показники та взаємозв'язок між ними (Лозова & Юревич, 2014: 120).

Узагальнюючи вищезначені розвідки, слід зазначити, що зміст «картини світу» детермінує вибір способу професійного, особистісного та соціального самоздійснення особистості, зумовлює типове повторення життєвого сценарію, переважні стратегії прийняття викликів життя та подолання труднощів, а тому виступає важливим аспектом, що впливає на якість життя особистості.

Висновки. Реальний світ не стільки досліджується особистістю, скільки освоюється та менталізується. Питання генези смислотворення тісно пов'язано з його регуляційною дією. Предметно це проявляється через практичні опосередкування базових елементів «картини світу». Можна підсумувати, що запропонована модель смислової архітекtonіки свідомості та «картини світу» як предметно-варіативної її концептуалізації є однією з можливих інтерпретацій генезу, динаміки, формування і регулювання онтології взаємодій і взаємовідношення особистості зі світом, результатом якого є побудова суб'єктивної дійсності. Диференціація двох планів дослідження, а саме: формату і змісту, дозволила визначити репрезентаційні механізми та змістове тло формування «картини світу» як варіативно-предметної об'єктивної різноманітних контекстів смислової архітекtonіки свідомості та її динаміки. Виявлено, що в єдиному механізмі відображення світу, зливаються діалектичні потоки: вплив інтегрованих значень на сприйняття об'єкту та «знаходження» нових смислів

як впорядкування існуючих відношень зі світом. Генеза нових смислових зв'язків створює внутрішні умови активно діяти, змінюючи свій життєвий світ (свою суб'єктивну дійсність), «налаштовуючи» його більш певним чином на світ реальний. Подальший дослідницький інтерес полягає в окресленні функціонального та генетичного планів дослідження смислової архітекtonіки свідомості особистості та її «картини світу».

References :

- Agafonov, A.Yu. (2000). *Chelovek kak smyslovaya model mira. Prolegomeny k psichologicheskoy teorii smysla [Man as a semantic model of the world. Prolegomenes to the psychological theory of meaning]*. Samara: Bahrah [in Russian].
- Agafonov, A.Yu. (2003). *Osnovy smyslovoy teorii soznaniya [Fundamentals of the semantic theory of consciousness]*. Sankt-Peterburg: Rech [in Russian].
- Artemeva, E.Yu. (1999). *Psichologiya subektivnoy semantiki [Psychology of subjective semantics]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Byudzhental, Dzh. (2001). *Iskusstvo psichoterapevta [The art of the psychotherapist]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Vasilyuk, F.E. (1984). *Psichologiya perezivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situacij) [Psychology of experience (analysis of overcoming critical situations)]*. Moscow: MGU [in Russian].
- Velichkovskij, B.M. (1982). *Sovremennaya kognitivnaya psichologiya [Modern cognitive psychology]*. Moscow: MGU [in Russian].
- Leontev, A.A. (1993). *Yazykovoie soznanie i obraz mira [Linguistic consciousness and the image of the world]. Yazyk i soznanie: paradoksalnaya racionalnost - Language and Consciousness: Paradoxical Rationality*. Moscow: Institut yazykoznanija RAN. 16-21 [in Russian].
- Lengle, A. (2006). *Person. Ekzistencialno-analiticheskaya teoriya lichnosti [Existential-analytical theory of personality]*. Moscow: Genezis [in Russian].
- Libin, A.V. (1998). *Edinaya koncepciya stilya cheloveka: metafora ili realnost? Stil cheloveka: psichologicheskij analiz [A single concept of a person's style: metaphor or reality? Person's style: psychological analysis]*. Moscow: Smysl [in Russian].
- Lozova, O.M. & Yurevich, A.Yu. (2014). *Psichosemantichnij zmist kartini svitu profesij abiturijentiv psichologichnih specialnostej [Psychosemantic content of the picture of the world of professions of entrants of psychological specialties]. Kompetentnisnij pidhid u profesijnij pidgotovci majbutnih psichologiv - Competence approach in the training of future psychologists*. Vinnycya: Vindruk [in Ukrainian].

- Maksimenco, S.D. (2006). *Genesis sushestvovaniya lichnosti [The genesis of the existence of personality]*. Kiev: KMM [in Ukrainian].
- Mamardashvili, M.K. & Pyatigorskij, A.M. (1997). *Simvol i soznanie: metafizicheskie rassuzhdeniya o soznanii, simbolike i yazyke [Symbol and Consciousness: Metaphysical Discourse on Consciousness, Symbolism, and Language]*. Moskva: Shkola «Yazyki russkoj kultury» Retrieved from [https:// www.gtmarket.ru/laboratory/basis/3193](https://www.gtmarket.ru/laboratory/basis/3193) [in Russian].
- Nalimov, V.V. (1989). *Spontannost soznaniya: Veroyatnostnaya teoriya smyslov i smyslovaia arhitektonika lichnosti [Spontaneity of consciousness: Probabilistic theory of meanings and semantic architectonics of personality]*. Moscow: Prometey [in Russian].
- Petrenko, V.F. (2010). Vernem psihologii soznanie [Let us return consciousness to psychology]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya Psihologiya - Bulletin of Moscow University. Psychology Series. 2010. 3. 121–142 [in Russian]*.
- Petuhov, V.V. (1984). Obraz mira i psihologicheskoe izuchenie myshleniya [The image of the world and the psychological study of thinking]. *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya 14. Psihologiya - Moscow University Bulletin. 14. Psychology, 4. 13-20 [in Russian]*.
- Pyuselik, R.F. & MakBi, A.Dzh. (2018). *Voyni realnosti. Terapiya dissotsirovannogo sostoyaniya [Reality wars. Dissociated state therapy]*. Odessa: VMV-print [in Ukrainian].
- Rebeko, T.A. (1998). Mentalnaya reprezentaciya kak format hraneniya informacii [Mental representation as a format for storing information]. *Mentalnaya reprezentaciya dinamika i struktura - Mental Representation Dynamics and Structure*. Moscow: IP RAN. 25 – 54 [in Russian].
- Serkin, V.P. (2005). *Struktura i funkcii obraza mira v prakticheskoj deyatelnosti [The structure and functions of the image of the world in practical activities.]*. Dis. d-ra psihol. nauk. Moscow [in Russian].
- Smirnov, I.V. & Beznosyuk, E.V. & Zhuravlev, A.N. (1995). *Psihotehnologii: komputernyj psihosemantičeskij analiz i psihokorrekcija na neosoznavaemom urovne [Psychotechnology: computer psychosemantic analysis and psychocorrection at the unconscious level]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Sokolovskaya, Zh.P. (1993). «Kartina mira» v znachenijah slov. *Semantičeskie fantazii ili katahezis semantiki [«Picture of the world» in the meanings of words. Semantic fantasies or the catachesis of semantics]*. Simferopol: Tavriya [in Ukrainian].
- Holodnaya, M.A. (2002). *Psihologiya intellekta. Paradoksy issledovaniya [Psychology of intelligence. Paradoxes of research]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Chepeleva, N. & Rudnickaya, S. (2019). Diskursivnye tehnologii samoproektiruyushejsya lichnosti [Discursive technologies of self-projecting personality]. *Psycholinguistics 25(1)*, 363–383. [https://doi.org/ 10.31470/2309-1797-2019-25-1-363-383](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-363-383) [in Ukrainian].
- Adler, A. (1932). *What life should mean to you*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Clark, J. M. & Paivio, A. (1987). A dual Coding Perspective on Encoding Processes. *Imagery and related Mnemonic Process Theories, Individual Differences, and Applications. 4. 5–33*.
- Fidler, F. (1968). Personality and situational determinants of leadership effectiveness. *Group dynamics. Research and theory*. N. Y.: Harper & Brothers.
- May, R. (1969). *Love and Will*. New York: Norton & Company.
- Le Ny, J.-F. (1998). Cross-cognitive aspects of discourse comprehension: Semantic postrepresentation. *International Journal of psychology. 33 (6)*. 397 – 410.
- Shepard, R. (1980) Multidimensional scaling, free-fitting, and clustering. *Science. Vol. 210. 390-398*.

Svitlana Kalishchuk

PhD in Psychology, Assistant Professor, Doctoral Student of the Department of Psychology of Personality and Social Practices, Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko University in Kyiv, Kyiv (Ukraine)

THE FORMAT AND CONTENT OF THE SEMANTIC ARCHITECTONICS OF CONSCIOUSNESS AND A "WORLD VIEW" AS ITS VARIABLE-SUBJECT CONCEPTUALIZATION

ABSTRACT

The article presents two research plans (as a presentation and as a multidimensional content) for the semantic architectonics of personal consciousness and a "world view" as its variable-subject conceptualization. The systemic mental constructs of "semantic architectonics of personality consciousness" and "world view" are defined by the methodological analysis of the world's image (representation) as a basic condition of mental life and the basis of mental activities. The procedural-dynamic analytic approach to the genesis of the semantic architectonics of consciousness is presented. The representative matrix model of the semantic architectonics of personal consciousness is described. We have determined and substantiated the main features of the representative matrix describing the systemic structural elements for experience reflection and accumulation. The specificity of the double (figurative and verbal) representation is revealed. The semantic architectonics of consciousness is considered as a multi-level, multi-format connected model. The "world view" representative actions are described as searches for meanings. The ele-

ments and operations of the “world view” representative matrix are determined. The hypothetical arrangement of the semantic architectonics of personal consciousness is substantiated. Its main elements are the multidimensional mnemonic context and local semantic fields. We have proposed the scheme of representative actions within the semantic architectonics of an individual’s consciousness, which reflects the logic and spiral dynamics of its functioning. We have determined that the “world view” meaningful representations as systemic variable-subject objectification of the semantic architectonics of an individual’s consciousness can be studied from four different perspectives: as a conceptual system, as a system transforming the objective world into an individual’s reality, as a set of strategies for an individual’s interaction with the environment and as a system of separate “world views”. The real world is not so much explored by an individual as it is mastered and mentalized by them. The genesis of formed meanings is closely related to their regulatory actions and is manifested through the practical mediation of the basic elements of the “world view”.

Keywords: semantic architectonics of consciousness, “world view”, a representative matrix, mnemonic contexts, semantic field, meaning.

Калищук Светлана Николаевна

Кандидат психологических наук, доцент, докторант кафедры психологии личности и социальных практик Института Человека Киевского университета имени Бориса Гринченко, г. Киев (Украина)

ФОРМАТ И СОДЕРЖАНИЕ СМЫСЛОВОЙ АРХИТЕКТониКИ СОЗНАНИЯ И «КАРТИНЫ МИРА» КАК ЕЕ ВАРИАТИВНО-ПРЕДМЕТНОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ

АННОТАЦИЯ

В статье освещены два исследовательских плана (формат представления и многомерное содержание) смысловой архитектоники сознания личности и «картины мира» как ее вариативно-предметной концептуализации. Предложены дефиниции системных психических конструктов «смысловая архитектоника сознания личности» и «картина мира», опираясь на методологический анализ образа (представления) мира как базового условия психической жизни и основы психической деятельности. Раскрыт процессуально-

динамический подход к анализу генезиса смысловой архитектоники сознания. Представлена модель репрезентативной матрицы смысловой архитектоники сознания личности. Определены и обоснованы основные признаки репрезентативной матрицы как описание структурных элементов систем отображения и аккумуляции опыта. Раскрыта специфика макета двойной (образной и вербальной) репрезентации. Смысловая архитектоника сознания рассмотрена как многоуровневая, мультиформатная и конекционическая модель. Описаны репрезентативные действия «картины мира» как нахождение смыслов. Определены элементы и операции репрезентативной матрицы «картины мира». Обоснована гипотетическая компоновка смысловой архитектоники сознания личности. Главными ее элементами определены многомерный мнемический контекст и локальные смысловые поля. Предложена схема репрезентативного действия смысловой архитектоники сознания личности, которая отражает логику и спиральную динамику ее функционирования. Определено, что принципами содержательной репрезентации «картины мира» как системы вариативно-предметной объективации смысловой архитектоники сознания личности могут выступать четыре различные ракурса ее исследования: как понятийной системы, как системы преобразования объективного мира в действительность личности, как совокупность стратегий взаимодействия личности с окружающим средой и как типологическая система частных «картин мира». Определено, что реальный мир не столько исследуется личностью, сколько осваивается и ментализируется. Выяснено, что вопрос генезиса смыслообразования тесно связан с его регуляционных действием и проявляется через практические опосредование базовых элементов «картины мира».

Ключевые слова: смысловая архитектоника сознания, «картина мира», репрезентативная матрица, мнемические контексты, смысловое поле, смысл.

Дата отримання статті: 25.07.2020

Дата рекомендації до друку: 22.08.2020

Дата оприлюднення: 31.08.2020